

recenzije ■ *recensions* ■ *recensiones*

Anto BARIŠIĆ, *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., 321 str.*

U doktorskoj disertaciji izrađenoj na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom prof. dr. sc. Tomislava Ivančića, autor Anto Barišić kronološki i analitički istražuje povijesni razvitak teandričke kristologije Tomislava Janka Šagi-Bunića. U tom zahtjevnom poslu, on upotrebljava raznolike znanstvene istraživačke metode: induktivno-deduktivnu, analizu i sintezu, generalizaciju i specijalizaciju, deskripciju, kompilaciju, komparaciju, metodu intervjuiranja i brojenja. Raznolikost metoda autor opravdava raznolikošću i raznorodnošću teološke građe Šagi-Bunića, bilo objavljene bilo neobjavljene. Misli Šagi-Bunića o teandričnoj kristologiji ili kristologiji bogočovještva, »posijane« i »razbacane« po mnogim njegovim objavljenim, ali i neobjavljenim radovima, Barišić je uspio skupiti, povezati i objediniti u tematsku teološku cjelinu. U tome je i posebna vrijednost ovog djela. Jezik kojim je rad napisan stručan je i istodobno razumljiv i blizak čitatelju prosječne teološke i opće kulture. Stil pisanja je jednostavan, tečan, na mjestima gotovo publicistički neposredan i izravan. Disertacija je podijeljena u četiri dijela: I) Lik Šagi-Bunića i njegova teologija: kratki povijesni prikaz; II) Teandrizam u nauku Crkve; III) Oblikovanje Šagi-Bunićeva

teandrizma; IV) Šagi-Bunićev teandrizam. A svaki je dio opet podijeljen na dva ili više poglavlja.

Prvi dio disertacije donosi kratki povijesni prikaz Šagi-Bunićeva lika i njegove teologije. Podatke iz životopisa autor temelji na sačuvanoj arhivskoj građi, a u oslikavanju njegova lika redovito se koristi svjedočanstvima osoba koje su živjele i surađivale s njime, kao što su npr. Zvonko Marija Pšag, Krešimir Borković, Bonaventura Duda i drugi. Sva ta svjedočanstva imaju svoj pisani trag. Autor ocrtava povijesno-teološki i kulturni kontekst života i djelovanja Šagi-Bunića te naznačuje povod i razvoj njegova teološko-znanstvenog interesa prema kristološkim pitanjima. Nadalje naznačuje i ocjenjuje četiri razdoblja njegova teološko-znanstvena opusa. Prvo razdoblje (1948. – 1961.) obilježeno je izradom doktorskog rada o kristologiji Prokla Carigradskoga, kojim Šagi-Bunić stječe »reputaciju eminentnog teologa«. Drugo razdoblje (1961. – 1969.) obilježeno je njegovim kristološkim znanstvenim radovima na latinskom jeziku te se ono po teološkoj specijalnosti može označiti »zlatnim razdobljem njegova djelovanja«. U tom se razdoblju dogodio i Drugi vatikanski

koncil na kojem je Šagi-Bunić sudjelovao kao službeni teolog zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera. U trećem razdoblju (1970. – 1982.) Šagi-Bunić se najviše posvetio produbljivanju temeljnih koncilskih misli i teološko-pastoralnoj primjeni Koncila i koncilске obnove u životu Crkve na našim prostorima, dok je četvrto razdoblje njegova teološkog opusa (1983. – 1999.) gotovo isključivo označeno govorom o izgradnji »civilizacije ljubavi«. Autor disertacije ističe i na primjerima pokazuje kako Šagi-Bunićevi latinski radovi u cjelini pokazuju koliko je njegovo znanstveno istraživanje Kalcedonskog koncila bitno utjecalo na njegovo razumijevanje, recepciju i produbljenje Drugoga vatikanskog koncila i na njegovo neizmjereno zalaganje u provedbi smjernica toga Koncila kod nas. Svojim tumačenjem Kalcedonske dogme Šagi-Bunić se prema autorovu mišljenju svrstao među one teologe 20. stoljeća koji su svaki na sebi svojstven način nastojali pokazati »kako se ta dogma i danas u vjeri može shvatiti i kako se i danas treba moći razumljivo interpretirati i prilagoditi a da se ne izgubi njezina srž i da se ne proglasi mitološkom« (49).

U drugom dijelu disertacije autor pokazuje i analizira povijesne izvore i razvoj teandrizma u nauku Crkve. U prvom redu on tu sažima i ukazuje na bitne momente, odnosno etape, kao i na najvažnije djelatnike u postupnom definiranju kristološke dogme u prvih pet stoljeća te dovodi u svezu i uspoređuje

kristološki teandrizam Kalcedonskoga koncila (451.) i Drugoga vatikanskog koncila (1962. – 1965.). Postavlja pitanje i nastoji na nj odgovoriti: Kakva je važnost kristološkog teandrizma za današnju teologiju?

Treći dio disertacije posvećen je oblikovanju Šagi-Bunićeva teandrizma. Autor istražuje podrijetlo i pomno prati postupni razvoj kristološkog teandrizma kod Šagi-Bunića. U tom razvoju kristologija Prokla Carigradskoga, koju je Šagi-Bunić temeljito istražio i proučio u svom doktorskom radu, obranjenom 1951. godine, kao »srednji put« između ekstremnih stajališta aleksandrijske i antiohijske škole, koji će uostalom usvojiti i Kalcedonski koncil, ostat će njegovo temeljno uporište i trajna referentna točka svekolikih kristoloških promišljanja i prosudbi. Prema autorovu mišljenju, Šagi-Bunićeva *kristološka konstanta* »utemeljena je ponajprije na proklovskom koordiniranju između Iv 1,14 i Fil 2,7« (139). »Proklovski duh«, kojim je Šagi-Bunić bio duboko prožet, u mnogome će odrediti ne samo njegova teoretska promišljanja, nego i njegovu konkretnu pastoralnu praksu. Jasno će se odraziti u njegovu djelovanju na područjima ekumenizma i liturgije. Barišić dijeli Šagi-Bunićev teandrizam na tri razdoblja: apologetsko-navjestiteljski (1951. – 1961.), akademsko-znanstveni (1962. – 1969.) i pastoralno-praktični (1970. – 1999.) te ih uspoređuje s razdobljima ranokršćanskog teandrizma: apologeti (II. – III. st.), teološke škole

(III. – IV. st.) i apostolski oci (I. – II. st.). Nutarnji smisao i stvarni zahtjev Kalcedona Šagi-Bunić nastoji izreći na nov način. Nasuprot inkarnacijske i kristologije biti na i nakon Kalcedona, koja je zemaljsko-ljudske dimenzije Isusove egzistencije veoma zanemarila, on sada u prvi plan stavlja dinamičko-funkcionalne i povijesne kategorije. Postkonzilsku kristologiju Šagi-Bunića najsnažnije se može izreći redcima iz Mt 25,40 i Ef 1,10. Tako se njegova *kristološka konstanta* na osnovama četiriju novozavjetnih kristoloških tekstova na kraju oblikovala i prerasla u njegov *kristološki tetragram*. U postkonzilskom razdoblju kalcedonska dogma, od koje u svojoj kristologiji polazi Šagi-Bunić i Drugi vatikanski koncil, koji je prema mišljenju istoga, »otvorio i razvio ono što je u Kalcedonu bilo utvrđeno ali u zatvorenoj formi« (166), trajno će biti prisutni u svim njegovim postkonzilskim radovima. To, ističe Barišić, »neće biti u smislu povijesno-spekulativnog govora, nego u smislu pastoralno-liturgijske, egzistencijalno-konkretno i pro-ročke poruke« (166).

U četvrtom dijelu disertacije autor se usredotočio na opširnu analizu i kritičku prosudbu Šagi-Bunićeva teandrizma. To je najopširniji dio rada, a ujedno i najvažniji, u najbližoj korespondenciji s naslovom cjelokupnog gradiva. Tu autor nastoji odrediti u čemu se sastoji doprinos Šagi-Bunićeve teandrične kristologije suvremenoj teologiji. On se, naime, čvrsto drži »kalcedonskog« Kri-

sta kojeg u današnjim promjenljivim uvjetima nastoji učiniti razumljivim današnjem čovjeku. Dok se neki teolozi svjetskog glasa poput Karla Rahnera, Pieta Schoonenberga, Edwarda Schillebeeckxa u takvim suvremenim okolnostima zalažu i predlažu nove formule vjere koje bi bile razumljivije za naše vrijeme, Šagi-Bunić, držeći se čvrsto svoga kristološkog tetragrama, umjesto novih formula predlaže molitvu kao najbolji put za bolje razumijevanje kristološkog otajstva. On dakle ne djeluje tek kao »neobuzdani spekulativac i teoretičar nego prvenstveno kao vjernik koji svoje kristološke i teološke uvide pretače u molitvu da ih podijeli s drugima u svrhu konkretnog ostvarenja 'civilizacije ljubavi' i njezina življenja po teandričkim načelima: u drugima gledati Krista i tako biti čovjek za druge« (188). U tom pogledu kao uzor može poslužiti Šagi-Bunićeva molitva: »Gospodine Isuse Kriste, Ti si rekao: Što učiniste jednome od moje najmanje braće, meni učiniste. Daj da svjetlost Duha Svetoga prosvjetljuje moje srce, pa da u svakom čovjeku s kojim se danas sretnem uspijem prepoznati Tebe, Sina čovječjega, koji ćeš me jednom suditi. Amen« (187). Autor pokazuje kako Šagi-Bunić povezujući Mt 25,40 i Iv 1,14 povezuje i sintetizira dva najvažnija kristološka pravca kroz povijest: kristologiju »odozdo« i »odozgo«; povezuje povijesnog Isusa i preegzistentnog Logosa. Tako on prema mišljenju autora izbjegava lažnu alternativu koja

se bila postavila pred suvremene teologe i povjesničare dogmi. »Osim ova dva kristološka pravca kroz povijest on svojom takvom teandričkom kristologijom povezuje s njima i noviji, treći, metodički postupak u kristologiji nazvan 'kristologijom iznutra', postupak koji polazi isključivo od odnosa vjere s Isusom Kristom i u prvi plan stavlja vjeru Crkve« (188). U svjetlu čitanja i sinteze Mt 25,40 i Iv 1,14, statičnost kalcedonske definicije dobiva kod Šagi-Bunića svoju dinamičnost i obogaćenje.

Značajan dio u ovom dijelu posvećen je vrednovanju strogo znanstvenog, špekulativnog doprinosa Šagi-Bunića suvremenoj kristologiji. Dok je nažalost odjek na Šagi-Bunićev latinski opus među hrvatskim teolozima bio minimalan. U nas je jedinu recenziju na njegovo djelo »*Duo perfecta*« et »*duae naturae*« (Roma, 1964) napisao Bonaventura Duda. U međunarodnim teološkim krugovima među kristolozima i znalcima povijesti dogme Šagi-Bunićevi radovi bili su veoma zapaženi i visoko vrednovani: ocjenjeni su kao nezaobilazna mjesta u proučavanju povijesti kalcedonske dogme. To se posebno odnosi na tri njegova djela: »*Duo perfecta*« et »*duae naturae*« in *definitione dogmatica chalcedonensi*, »*Deus perfectus et homo perfectus*« a concilio Ephesino [a. 431] ad Chalcedonense [a. 451], *Problema christologiae chalcedonensis*. Na njegove su se radove osvrnuli: P.-Th. Camelot, A. Segovia, R. Cantalamessa, C. Extremeño, F. Ruiz de s. Juan de la Cruz,

L. Renwart, F. Hemler, V. Rodriguez, A. J. Brekelmans, M.-V. Leroy i drugi. Rezultati Šagi-Bunićeva istraživanja uvršteni su u Grillmeierovu kristološku sintezu. André de Halleux ubraja Šagi-Bunića među šestoricu »glavnih zapadnih stručnjaka koji su se posvetili detaljnoj analizi kalcedonske dogme« (207).

U čemu se prema brojnim recenzentima Šagi-Bunićevih radova sastoji novost njegova pristupa? On Kristovu otajstvu, za razliku od svih dosadašnjih istraživanja kalcedonske kristološke dogme, pristupa *sub aspectu dualitatis* (u dualističkom smislu). On je, kako smatra Barišić, izbjegao jedno od najvećih iskušenja koja su postojala u kristologiji postkoncilskog doba, a to je zanemarivanje i zaobilaženje kalcedonske dogme i pokušaj izgradnje neke »nove« kristologije bez Kalcedona. Trajna vrijednost njegovih radova sastoji se ne samo u ponovnom naglašavanju »zaboravljenog i zanemarenog« dualizma u Kristu kroz povijest, počevši od Prokla i Kalcedonskoga koncila (451. godine), nego i istraživanje geneze kako je uopće došlo do takva govora u kristologiji.

Šagi-Bunić je prema Barišićevu mišljenju bogate uvide iz svoje doktorske disertacije kasnije prevodio i integrirao u nove, proširene studije koje je objavljivao na latinskom jeziku. Disertacija koja je bila napisana na hrvatskom jeziku čekala je šezdeset godina da bude objavljena. Za objavljivanje ju je uredio upravo autor ovoga doktorskoga rada, koji među ostalim tvrdi: »Gledajući

sveukupnu Šagi-Bunićevu teandričku kristologiju posvuda nam se 'ukazuje' Proklov lik. Proklova metoda spajanja, harmoniziranja, ujedinjavanja i sinteziranja svih ondašnjih kristoloških elemenata bilo jedne (Iv 1,14) bilo druge škole (Fil 2,7), njihova usklađivanja i integriranja u jednu kristološku cjelinu, metodološki je postupak kojeg će slijediti i Šagi-Bunić u svojoj teandričkoj kristologiji« (213). Promatrajući iz takve perspektive njegovu teandričku kristologiju, Barišić smatra kako možemo »slobodno reći da se kod Šagi-Bunića i ne radi o nekoj posebnoj novosti, nego o jednoj poduznoj i zaboravljenoj tradiciji koja svoje korijene vuče od Prokla« (213).

Na tragu tradicije Šagi-Bunić se, prema Barišićevu mišljenju, kloni novotarija i jednostranih sistematizacija u svojoj teologiji kad govori o Kristovu otajstvu jer »vrlo dobro poznaje da dijalektička napetost između božanskog i ljudskog elementa u Kristu ostaje kao takva za sva vremena i izmiče svakoj misaonoj i znanstvenoj sistematizaciji koja se na koncu pokaže ipak kao površna i sama izdaja tog istog otajstva u ime kojeg poduzima takve pothvate« (220). Autor nadalje pokazuje kako Šagi-Bunićeva »sintetička« vizija Krista omogućava i njegovu »sintetičku« viziju svijeta i čovjeka. »Očigledno je s jedne strane kako je Šagi-Bunićev kristološki teandrizam kronološkog tipa, točnije evolutivnog... S druge strane, sada pak vidimo i jedan drugi važan oblik teandrizma koji je

'kairološkog' tipa. Jer Isus Krist, Logos, u kronosu je 'postao čovjek' (Iv 1,14) 'uzevši oblik sluga' (Fil 2,7) i 'rekapitulirajući sve' (Ef 1,10) omogućio trajni kairoloski prepoznavanja njega u svakom čovjeku (Mt 25,40)« (231). Barišić ukazuje na važnost Šagi-Bunićeva kristološkog teandrizma za reevangelizaciju Crkve. Njegov govor o novoj evangelizaciji u završnom razdoblju prijeći će i pretvoriti se u govor o »novoj civilizaciji, ili civilizaciji ljubavi« na čemu je osobito inzistirao papa Ivan Pavao II. pod čijim se snažnim utjecajem nalazio Šagi-Bunić. Za njega će »civilizacija ljubavi« značiti zapravo »drugo ime za koncilski program« (244). Ona prema Barišićevu mišljenju predstavlja »najviši domet Šagi-Bunićeva teandrizma« (266). A briga za drugog čovjeka i sućut za nj najizvršnije se prema njemu ostvaruje »upravo preko nesebičnog služenja koje proizlazi iz slobode i ljubavi« (276). Za Šagi-Bunića »biti biće u najvišem i najčistijem obliku znači ljubiti jer ljubav je smisao bića« (274). »Teandrizirano« djelovanje, koje se nadahnjuje i napaja na ortodoksiji, kod Šagi-Bunića postaje preduvjet za uspješnu gradnju »civilizacije ljubavi«, tj. »civilizacije teandrizma u kojoj će čovjek čovjeku biti Krist« (286).

Barišić je u svojoj doktorskoj disertaciji dokumentirano i uvjerljivo pokazao Šagi-Bunićev postupni i etapni razvoj od vrsnog kristologa-spekulativca do kristologa-pragmatičara i »proroka civilizacije ljubavi«. Po raznim objavljenim i neobjavljenim djelima »posija-

ne« i »razbacane« Šagi-Bunićeve misli o kristološkom teandrizmu, autor je svojevrsnom metodom »koncentričnih krugova«, dodatnim pojašnjenjima i proširenjem, uspio povezati u jednu kompaktnu cjelinu. Ukazao je na temeljne razloge zbog kojih Šagi-Bunić nije razvio čvrst i ustaljen »kristološki sustav« te istovremeno naveo prednosti njegove »nesustavne kristologije«. Pokazao je kako upravo otvorenost i mogućnost »nadogradnje« »kristološkog sustava«, kakvog nalazimo kod Šagi-Bunića, njegovoj kristologiji, tj. takvom metodološkom postupku, može dati trajnu i neprolaznu vrijednost. Autor je naime uspio pokazati, i u tome je možda najveća vrijednost ove doktorske disertacije, kako je Šagi-Bunić, s jedne strane, zbog »proklovske« i »kalcedonske« metode sinteze koju je usvojio i vjerno slijedio od početka pa do kraja, i to kako u svojim spekulativnim tako i u svojim praktičnim djelima, te s druge strane, zbog samoga sadržaja svoje *teandričke kristologije* koju je dosljedno gradio i razvijao na *kristološkom tetragramu*, uspio biti istovremeno vjeran i kristološkoj dogmi Kalcedonskog koncila (451. godine) i svom vremenu u kojem je živio. Njemu je naime pošlo za

rukom na suvremen način progovoriti o Kristovu otajstvu otkrivajući »zaboravljene i zanemarene« aspekte kalcedonske dogme. On je također, kako je u radu iscrpno dokumentirano, nasuprot inkarnacijske i kristologije biti na Kalcedonu i nakon Kalcedona, koja je zemaljsko-ljudske dimenzije Isusove egzistencije veoma zanemarila, posebno u svom trećem »pastoralno-praktičnomu (egzistencijalnom) teandrizmu«, koji zaprema razdoblje od 1970. do 1999. godine, više u prvi plan stavio dinamičko-funkcionalne i povijesne kategorije.

Smijemo stoga na kraju ustvrditi da »šagi-bunićevska teandrična kristologija«, kako ju je u svojoj doktorskoj disertaciji istražio i predstavio Anto Barišić, bez sumnje predstavlja važan i nezaobilazan doprinos kako suvremenoj autentično hrvatskoj kristologiji tako istovremeno i kristologiji sveopće Crkve. Ona zaslužuje ugledno mjesto u nizu kristologija promišljenih nakon Drugoga vatikanskog koncila te je stoga važno da bude vrsno predstavljena i izvan hrvatskog jezičnog i teološkog prostora.

Anton Tamarut